

PROCJENA PONAŠANJA DJECE S TEŽOM MENTALNOM RETARDACIJOM PREDŠKOLSKE DOBI¹

Borka Teodorović
Snježana Kocijan

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.4

Fakultet za defektologiju – Zagreb

Prispjelo: 12. 12. 1988.

SAŽETAK

Listom za procjenu ponašanja na području motorike, spoznaje, kulturno-higijenskih navika i socijalizacije ispitana je razina dostignuća 30 djece predškolske dobi s težom mentalnom retardacijom koja iskazuju nepoželjne oblike ponašanja. Razina samostalnosti nešto je viša od, u ranijem istraživanju utvrđenoga (Hirmilek, 1984), što se može smatrati rezultatom bolje strukturiranog programa i kvalitetnijeg rada u ustanovama za rehabilitaciju djece s težom mentalnom retardacijom predškolske dobi.

1. UVOD

Djeca s mentalnom retardacijom imaju iste osnovne fiziološke, socijalne i emocionalne potrebe kao i sva ostala djeca. Njihov razvoj slijedi iste zakonitosti i odvija se u interakciji sa socijalnom sredinom. Specifičnosti proizlaze prije svega iz činjenice da je razvoj znatno usporen, da je smanjena sposobnost diferencijacije, snižena razina apstrakcije i smanjena sposobnost transfera (Stephens, 1972; Kolstoe, 1976), što uvelike usporava proces učenja. S težinom mentalne retardacije povećava se broj dodatnih oštećenja na 25 do 50% kod osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom (Snell i Renzaglia, 1982) i na čak 98% kod osoba s teškom mentalnom retardacijom (Bach, 1974).

Osim općih karakteristika razvoja u stručnoj literaturi nismo naišli na istraživanja karakteristika i razine razvoja djece s

umjerenom, težom ili teškom mentalnom retardacijom predškolske dobi. Razlog tome vjerojatno je u činjenici što su dostignuća djece na pojedinim razvojnim područjima (govor, motorika, spoznaja) ili općoj razini socijalizacije velikim dijelom pod utjecajem socijalne sredine, tj. kvalitete ranog tretmana. Stres u obitelji, hospitalizacija i česta institucionalizacija karakteriziraju rani razvoj velikog broja djece s težom mentalnom retardacijom². Takvi uvjeti ne omogućuju zadovoljavanje osnovnih potreba djece, često sprečavaju pravovremeno uključivanje u proces rehabilitacije i pridonose razvoju "karakterističnog" ponašanja djece s mentalnom retardacijom predškolske dobi, koje sasvim sigurno nije u skladu s njihovim stvarnim potencijalima.

Velike individualne razlike u odnosu prema stupnju i vrsti oštećenja uz različite vanjske uvjete razvoja također su jamačno razlogom nepostojanja istraživanja o ra-

¹Ovaj rad dio je potprojekta: "Evaluacija selektivnih programa za transformaciju nedostatnih i nepoželjnih oblika ponašanja djece i omladine s teškoćama u razvoju", koji se ostvaruju u Zavodu za defektologiju Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.

²"Teža mentalna retardacija" upotrebljava se kao sinonim za umjerenu, težu i tešku mentalnu retardaciju.

zini dostignuća djece s težom mentalnom retardacijom predškolske dobi, čiji bi se rezultati mogli uopćavati. Detaljnije podatke o razini dostignuća ove djece i u određenom smislu potvrdu maloprije navedenog dali su rezultati istraživanja provedenog u okviru znanstvenog projekta "Evaluacija programa za odgojno—obrazovni rad s umjereno, teže i teško mentalno retardiranom djecom do deset godina starosti".³ Uzorak je tvorilo 110 umjereno, teže i teško mentalno retardirane djece prosječne životne dobi od 6 godina i 2 mjeseca. Sva djeca osim jedanaestero trajno su smještena u institucije. Primjenom Lista za procjenu ponašanja na području spoznaje, komunikacije, motorike, socijalnog i emocionalnog razvoja te kulturno—higijenskih navika (Levandovski, Teodorović, 1982) dobiveni su ovi rezultati:

1. Na području socijalnog i emocionalnog razvoja ispitanici su usvojili u prosjeku 43% obilika ponašanja predviđenih za predškolsku dob djece bez teškoća u razvoju. U odnosu prema stupnju mentalne retardacije taj postotak je od 32,6% kod teško, 37,9% kod teže i 59,9% kod djece s umjerenom mentalnom retardacijom. Stupanj mentalne retardacije i životna dob imaju značajan utjecaj na stupanj socijalnog i emocionalnog razvoja (Bajraktarević, 1984).

2. Kod ispitanice djece utvrđeno je da se govor javlja nepravilno i usporeno, a kod neke djece težih stupnjeva mentalne retardacije postoji odsutnost govornog izražavanja, koje uzrokuje teškoće u komunikaciji djeteta s okolinom. Ispitanici koji žive u vlastitoj obitelji usvajaju mnogo više govornih oblika lingvističkog razdoblja, što potvrđuje poznatu činjenicu da u lingvis-

tičkom razdoblju značajnu ulogu ima stimulacija odnosno emocionalna klima u kojoj dijete živi. Oko 70% ispitanika ima razvijen govor na razini dvogodišnje djece bez teškoća u razvoju, a oko 30% kao prosječno razvijena djeca u dobi od 3 godine (Pavlović, 1985).

3. Na području stjecanja kulturno—higijenskih navika oko 68% ispitanika usvojilo je oblike ponašanja karakteristične za djecu bez teškoća u razvoju u dobi od 4 godine, a oko 20% oblika ponašanja koja očituju djeca bez teškoća u dobi od 4 do 5 godina (Kancir, 1984).

4. Oko 75% ispitanika manifestiralo je na području motorike oblike ponašanja koji se javljaju kod djece bez teškoća u toku prve godine života. Nešto više od 50% ponašanja koja prosječno razvijena djeca usvajaju u toku druge godine, a samo oko 25% djece s mentalnom retardacijom u svom repertoaru ponašanja pokazuje one motoričke sposobnosti i vještine koje djeca bez teškoća usvajaju u toku četvrte godine (Pavičić, 1985).

5. Oko 50% ispitanika postiglo je i na području spoznaje oblike ponašanja kao intelektualno prosječno razvijena djeca u dobi do 3 godine, a njih 30% oblike ponašanja karakteristične za dob od 3 do 4 godine intelektualno prosječno razvijenog djeteta (Vladislavljević, 1984).

Na osnovi maloprije navedenih rezultata na svim ispitanim područjima vidi se izrazito zaostajanje djece s mentalnom retardacijom u usporedbi s djecom bez teškoća u razvoju. Umjerenom, teže i teško mentalno retardirana djeca prosječne životne dobi od 6 godina i 2 mjeseca dostigla su u 50 do 70% slučajeva razvojnu dob do

³Projekt je realiziran u Zavodu za defektologiju, Sveučilišta u Zagrebu, financiran od SIZ-a za znanost SRH u razdoblju od 1981. do 1985. Voditelj projekta: prof. dr. Borka Teodorović.

3 godine. Najbolji rezultati postignuti su na području usvajanja kulturno–higijenskih navika. Sva razvojna područja statistički značajno koreliraju s područjem spoznaje. Najviša povezanost utvrđena je između kulturno–higijenskih navika i spoznaje (.79), zatim socijalnog i emocionalnog razvoja i spoznaje (.68), te napokon, između spoznaje i motorike (.66) i spoznaje i govora (.66) (Hermilek, 1984).

2. CILJ RADA

Cilj ovog rada je da se ispita razina funkcioniranja djece s težom mentalnom retardacijom predškolske dobi, koja iskazuju nepoželjne oblike ponašanja. Razina funkcioniranja djece ispitat će se Listama za procjenu ponašanja na području motorike, kulturno–higijenskih navika, spoznaje i socijalizacije i utvrditi interne mjere karakteristike tog instrumenta.

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak čini tridesetero djece s težom mentalnom retardacijom oba spola (24 muških i 6 ženskih), u životnoj dobi od 5 do 10 godina (prosječna životna dob iznosila je 8 godina).

Ispitanici su izabrani iz populacije djece s težom mentalnom retardacijom u dobi do 10 godina, koja su obuhvaćena defektološkim tretmanom u ovim ustanovama:

Centar za rehabilitaciju "Zagreb", Zagreb,
Centar za smještaj i rehabilitaciju "Stančić", Zagreb,

Centar za odgoj i obrazovanje "Juraj Bonačić", Split.

Kriterij izbora djece bio je prisutnost bilo

kojeg nepoželjnog oblika ponašanja, čije je ispoljavanje primijećeno tokom odgojno–obrazovnog tretmana. S obzirom na težinu oštećenja najviše je bilo djece kod koje stupanj mentalne retardacije nije bio utvrđen (Tablica 1).

Tablica 1.

Frekvencije ispitanika u odnosu prema stupnju mentalne retardacije

Stupanj mentalne retardacije	Frekvencije ispitanika
umjerena mentalna retardacija	8
teža mentalna retardacija	7
teška mentalna retardacija	2
bez navedenog stupnja	13

U dnevni tretman bilo je uključeno 8, a u instituciji je boravilo 22 ispitanika.

3.2. Mjerni instrument

Liste za procjenu ponašanja (Levandovski, Teodorović, Paver, Ljubešić, 1985) namijenjene su djeci s teškoćama u razvoju, a obuhvaćaju neke karakteristične oblike ponašanja djece predškolske dobi. Ti karakteristični oblici ponašanja svrstani su u 4 područja:

1. Stjecanje kulturno–higijenskih navika
2. Motorika,
3. Socijalizacija,
4. Spoznaja.

Svako od područja, odnosno svaka Lista sadrži različiti broj čestica koje opisuju određene oblike ponašanja.⁴ Niži redni brojevi čestica opisuju jednostavnije oblike ponašanja, a porastom rednog broja čestica oblici ponašanja postaju složeniji.

⁴ Liste za procjenu ponašanja mogu se dobiti na Fakultetu za defektologiju u Zagrebu.

Lista za procjenu ponašanja na području *kulturno–higijenskih navika* sadrži 102 čestice koje opisuju usvajanje osnovnih navika na tom području. Zbog bolje preglednosti i potrebe obradbe rezultata, čestice su grupirane u smislene kategorije prikazane u Tablici 2.

Lista za procjenu ponašanja na *području motorike* sadrži 119 čestica koje su također svrstane u srodne skupine (Tablica 3).

Lista za procjenu ponašanja na *području socijalizacije* sadrži ukupno 96 čestica po-

dijeljenih u slijedeće skupine (Tablica 4).

Lista za procjenu ponašanja na *području spoznaje* uključuje razvoj osnovnih spoznajnih funkcija. Broji 100 čestica, koje su također podijeljene u skupine, prikazane u Tablici 5.

Potrebno je pripomenuti da Liste za procjenu ponašanja nisu namijenjene za testiranje djece, već isključivo za opservaciju u prirodnim situacijama i svakodnevnim aktivnostima tokom dana.

Tablica 2.

Zastupljenost čestica po grupama zadataka iz područja kulturno–higijenske navike

O B L I C I	P O N A Š A N J A	REDNI BROJ ČESTICE
HRANJENJE	Hranjenje	2, 3, 5, 7, 8, 11, 15, 16, 33
	Upotreba pribora za jelo	6, 18, 22, 32, 47, 59, 72, 81, 88, 96, 99
	Pijenje	1, 4, 9, 10, 13, 17, 40, 51
OBLAČENJE I	Oblačenje	19, 25, 37, 42, 45, 49, 60, 61, 63, 66, 70, 90
	Svlačenje i vješanje	23, 24, 26, 27, 28, 62, 93,
SVLAČENJE	Zakopčavanje (patenti, vezice)	41, 46, 64, 76, 77, 85, 100, 101, 103
UMIVANJE I	Pranje	20, 29, 44, 48, 50, 52, 74, 80, 84, 102
	Brisanje i čišćenje	12, 14, 21, 43, 46, 58, 67, 71, 75, 83, 86
REGULIRANJE FIZIOLOŠKIH POTREBA		30, 31, 35, 39, 53, 54, 57, 68, 69, 82, 87, 97
ODNOS PREMA OKOLINI I ČUVANJE OD OPASNOSTI		43, 55, 56, 73, 78, 79, 89, 90, 91, 94, 95, 98

Tablica 3.

Zastupljenost čestica iz područja motorike po grupama zadataka

GRUBA MOTORIKA		
OBLICI	PONAŠANJA	REDNI BROJ ČESTICA
USPRAVLJANJE I	Kontrola glave	1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 17
	Uspravljanje	7, 13, 14, 15, 16, 18
STAJANJE	Sjedenje i stajanje	8, 19, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 43
HODANJE I	Hodanje	33, 36, 37, 38, 48, 55, 56, 70, 73
	Trčanje i svladavanje stepenica	44, 57, 59, 67, 72, 74, 83
TRČANJE		
ODRŽAVANJE	Skakanje	61, 71, 86, 87, 88, 94, 97, 111, 113
RAVNOTEŽE	Spuštanje, saginjanje i ljuljanje	42, 45, 46, 64, 82, 91, 107, 119
	Tricikl, greda, kolut naprijed	52, 60, 69, 75, 80, 85, 91, 115, 116, 118
FINA MOTORIKA		
HVATANJE I	Hvatanje	5, 10, 11, 12, 20, 21, 24, 25, 31
	Bacanje i druge aktivnosti loptom	40, 53, 54, 68, 76, 89, 112, 114
BACANJE		
MANIPULIRANJE PREDMETIMA	Rad s papirom rezanje	58, 65, 79, 84, 93, 95, 96, 101, 108, 109
	Slagalice, sastavljanje, rastavljanje	41, 50, 51, 47, 49, 63, 77
	Manipuliranje (žlica, čavli, glina, šiljilo)	34, 39, 62, 90, 98, 99, 100
GRAFOMOTORIKA		66, 78, 92, 102, 103, 104, 105, 110, 117

Tablica 4.

Zastupljenost čestica po skupinama zadataka za područje socijalizacije

O B L I C I	P O N A Š A N J A	REDNI BROJ ČESTICE
KONTAKTIRANJE	Promatranje i fizički kontakt	1, 2, 5, 10, 14, 22, 34
S ODRASLOM OSOBOM	Reagira na odrasle osobe	3, 4, 6, 7, 8, 9, 15, 17, 23, 24, 82
	Manipulativne aktivnosti (aktivira se)	11, 12, 13, 21, 25, 36, 43, 44, 45, 63, 71
I G R A I	Oponašanje	16, 18, 19, 20, 26, 27, 33, 38
KONTAKTIRA S VRŠNJACIMA	Suradnička igra i uloge	28, 31, 32, 37, 51, 54, 62, 65, 66, 76
	Kontakti i prijateljstvo	30, 42, 64, 70, 74, 75, 77, 78, 96
USVAJANJE NORMI	Prisutnost neadekvatnog ponašanja	55, 81, 85, 87, 88, 91, 93, 94
PONAŠANJA U ŠIROKOJ OKOLINI	Norme ponašanja u široj okolini	48, 58, 59, 60, 61, 67, 79, 83, 84, 90, 92
USVAJANJE NORMI	Pozdravlja, zahvaljuje, ispričava se	29, 39, 41, 46, 52, 56, 68, 69, 72, 95
PONAŠANJA UNUTAR GRUPE	Ne pravi neprilike, sve s dozvolom	35, 40, 47, 50, 53, 57, 73, 80, 86, 89

Tablica 5.

Zastupljenost čestica po skupinama zadataka za područje spoznaje

O B L I C I	P O N A Š A N J A	REDNI BROJ ČESTICA
MANIPULIRANJE	Interes za okolinu i predmete	1, 3, 5, 6, 7, 8, 9
PREDMETIMA	Manipuliranje	10, 13, 14, 17, 23, 28, 30, 55
IMENOVANJE	Razvoj govora	2, 4, 12, 18, 19, 22, 26, 29, 36, 37
PREDMETA, OSOBA I RADNJI	Osnovni pojmovi o sebi i najbližoj okolini	38, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 56, 63, 83, 88
	Imenovanje predmeta i radnji, brojevi i slova	31, 46, 49, 60, 65, 79, 82, 86, 90, 99
RAZUMIJEVANJE	Jednostavna pitanja	53, 54, 57, 58, 62, 67, 71, 84, 85, 95
I UPOTREBA	Izvršavanje zahtjeva II.	64, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 98
SLOŽENIH OBLIKA GLASOVNOG GOVORA	Razvoj rečenice, opisivanje, prepričavanje	39, 40, 41, 45, 59, 66, 73, 75, 76, 80

REZUMIJEVANJE	Izvršavanje zahtjeva I.	15, 16, 27, 33, 34, 50, 72
VERBALNIH NALOGA	Nalozi, odgovori i pokazivanje	11, 21, 24, 25, 70, 74, 77, 78
I REAGIRANJE		
NA NJIH		
CRTANJE		20, 32, 35, 44, 61, 68, 69, 81, 97

3.3 Metode obradbe podataka

Dobiveni rezultati transformirani su u T–vrijednosti, a analize metrijskih karakteristika Lista procjene izvedene su programom RTT7G Momirovića i Prota (1985) u kojem su implementirane metode opisane u Momirović i Gredelj (1980).

Rezultati analize sažeti su u tablicama u kojima simboli imaju ovo značenje:

I. Mjere pouzdanosti, reprezentativnosti i homogenosti Liste

LMBD 6 – Guttman–Nicewanderova mjera pouzdanosti

RHO 1 – donja granica pouzdanosti na osnovi image modela

RHO 2 – gornja granica pouzdanosti na osnovi image modela

NSA – Kaiser – Riceova mjera reprezentativnosti uzorka čestica

HOM 1 – Momirovićeva mjera homogenosti

II. Metrijske karakteristike čestica (skupina zadataka)

SMC – donja granica pouzdanosti

ITREP – mjere reprezentativnosti Momirovića, Dobrić i Gredelj

ITMSA – mjere reprezentativnosti Kaisera i Ricca

VALIT – valjanost, definirana korelacijama s prvom Hotellingovom komponentom

HOMIT – Homogenost, definirana kovarijancama s prvom Guttmanovom komponentom

DISCRIT – diskriminativnost, definirana korelacijama s prvom Burtovom komponentom

4. REZULTATI I DISKUSIJA

4.1. Procjena ponašanja na području kulturno–higijenskih navika

4.1.1. Metrijske karakteristike Liste za procjenu ponašanja na području usvajanja kulturno–higijenskih navika

Metrijske karakteristike Liste prikazane su u Tablici 6.

Tablica 6.

Mjere pouzdanosti, reprezentativnosti i homogenosti

LMBD 6	0.939	MSA	0.777
RHO 1	0.881	HOM 1	0.761
RHO 2	0.996		

Guttman – Nicewanderova mjera pouzdanosti pokazuje da je instrument pouzdan, što potvrđuju i vrijednosti donje i gornje granice pouzdanosti dobivene pod image modelom.

Čestice Liste dosta dobro su odabrane što se vidi iz mjere reprezentativnosti, a utvrđena je i zadovoljavajuća homogenost.

4.1.2. Dostignuća ispitanika na području usvajanja kulturno–higijenskih navika

Rezultati prikazani u Tablici 7. pokazuju da je distribucija u skladu s očekivanjem obzirom na to da broj usvojenih oblika ponašanja opada s njihovom složenosti. Tako je ponašanja opisana u česticama pod rednim brojem 1 do 21 usvojilo više od 90% ispitanika, dok su ponašanja navedena pri kraju Liste (od 88 do 103) usvojena kod manje od 30% ispitanika.

Vidi se također da uz opisani opći trend usvajanja kulturno–higijenskih navika taj razvoj pokazuje određena odstupanja. Ona su najviše došla do izražaja u zadacima navedenim pod rednim brojem od 40 do 87 i to prema nižim vrijednostima. Ta se odstupanja odnose uglavnom na aktivnosti koje djeca smještena u instituciji nemaju ili nemaju u dovoljnoj mjeri prilike izvoditi (npr. "Kupa se sam."), te aktivnosti kojima se u toku odgojno–obrazovnog rada ne obraća dovoljna pozornost (npr. "Čisti svoj prostor za stolom."), ili zadaci koji po svojoj strukturi zahtijevaju posebnu metodičku pripremu da bi ih djeca mogla usvojiti (npr. "Razlikuje prednju od stražnje strane odjeće.").

Detaljnija analiza dobivenih rezultata moguća je na osnovi grupiranja čestica prema srodnosti područja (vidi Tablicu 8).

Najbolji rezultati postignuti su u području hranjenja, grupa zadataka "Uzimanje hrane", za koju je utvrđeno da više od 90% djece ima usvojena predviđena ponašanja. Jedina iznimka je čestica "Žvače i guta samo ono što je jestivo", koju sposobnost ima 78% ispitanika. Međutim, treba upozoriti da ovu grupu zadataka čine ponašanja koja se javljaju u ranom razvojnom razdoblju i koja u većoj mjeri opisuju neke od osnovnih sposobnosti koje su preduvjet razvoja vještina i navika samostalnog hranjenja.

U grupi zadataka koji se odnose na upotrebu pribora za jelo postignuti su znatno slabiji rezultati, što vjerojatno proizlazi iz činjenice da većina djece jede samostalno žlicom, ali ima teškoća u upotrebi vilice i noža. Imajući u vidu relativno visoku životnu dob ispitanika, opravdano je očekivati mnogo viši stupanj samostalnosti od postignutoga. Predugo zadržavanje na hranjenju žlicom jednim je dijelom zsigurno i posljedica bojazni da bi se dijete moglo ozlijediti vilicom i nožem, što je u uvjetima rada u relativno velikim grupama razumljivo. S obzirom na to da su ispita-

Tablica 7.

Rezultati ispitanika po česticama za područje kulturno–higijenskih navika

Broj čestica	Postotak ispitanika	Čestice koje odstupaju naniže	Čestice koje odstupaju naviše
1 – 21/21/	iznad 90	12, 14, 17	
22 – 39/18/	70 – 89	25, 31, 37	30
40 – 73/34/	50 – 69	41, 48, 49, 56, 65	
74 – 87/14	30 – 49	77, 78, 83, 84, 85	79, 80, 81
88 – 103/16/	do 29		90, 93

Tablica 8.

Usvojenost kulturno–higijenskih navika po grupama zadataka

Područje	Grupe zadataka	Postotak ispitanika
HRANJENJE	Uzimanje hrane	iznad 90
	Pribor za jelo	50 – 100
	Pijenje	80 – 100
SVLAČENJE I	Oblačenje	50 – 70
	Svlačenje	70 – 80
OBLAČENJE	Zakopčavanje i vezanje	3 – 63
OSOBNA	Pranje	45 – 75
HIGIJENA	Brisanje	50 – 80
REGULIRANJE FIZIOLOŠKIH POTREBA		50 – 70
ODNOS PREMA OKOLINI I ČUVANJE OD OPASNOSTI		25 – 55

nici pokazali uspješnost u rješavanju složenijih zadataka, uz osiguravanje odgovarajućih uvjeta (heterogene grupe, redovito postavljanje na stol kompletnog pribora za jelo i sl.), mogli bi se i na ovom području postići znatno bolji rezultati.

Zadovoljavajući rezultati postignuti su u zadacima koji se odnose na adekvatno uzimanje tekućine, uz izuzetak vještine uljevanja tekućine iz vrča u čašu uz pomoć i uzimanje vode za piće iz slavine, za izvođenje kojih djeca u ustanovama u kojima je provedeno ispitivanje uglavnom nemaju prilike.

Na području oblačenja i svlačenja najbolje svladana i očito najmanje zahtjevna grupa zadataka je ona koja se odnosi na "Svlačenje". Područje "Zakopčavanje i vezanje" obuhvaća vrlo velik raspon zadataka po težini, pa je stoga i raspon dobivenih rezultata (od 3 do 66%) velik.

Oblici ponašanja na području oblačenja i svlačenja koje ispitanici nisu usvojili odnose se najvećim dijelom na takve elemen-

te odjeće koji bi se u procesu usvajanja ove vještine morali prilagoditi karakteristikama djece s težom mentalnom retardacijom (vezivanje i zakopčavanje s prednje strane odjeće, veća dugmad, dovoljno velika odjeća i dr.).

Na području osobne higijene u obje grupe zadataka postignuti su podjednaki rezultati, a slbija dostignuća odnose se uglavnom na aktivnosti koje djeca u uvjetima institucionalnog smještaja nemaju prilike izvoditi. Dostignuća djece na području reguliranja fizioloških potreba u skladu su s općom razinom postignute samostalnosti. Iako je iz iskustva poznato da nesamostalnost djeteta na ovom području i roditelji i stručnjaci doživljavaju kao problem, u rješavanju tog problema ne primjenjuju se dovoljno efikasne metode (strukturirani programi, dosljednost u izvođenju i drugo). Najslabiji rezultati dobiveni su na području "Odnos prema okolini i čuvanje od opasnosti", što zacijelo znači da se ovim sadržajima u procesu odgoja i obrazovanja ne

Tablica 9.

Matrijske karakteristike Liste po grupama zadataka

	SCM	ITREP	ITMSA	VALIT	HOMIT	DISCRIT
1. UZIMANJE HRANE	0.287	0.536	0.718	-0.422	-0.365	0.540
2. PRIBOR ZA JELO	0.670	0.818	0.786	-0.751	-0.704	0.644
3. PIJENJE	0.548	0.740	0.783	-0.702	-0.620	0.509
4. OBLAČENJE	0.435	0.660	-0.066	-0.316	-0.286	0.566
5. SVLAČENJE	0.511	0.715	0.863	0.712	0.638	-0.194
6. ZAKOPČAVANJE I VEZANJE	0.583	0.764	0.840	0.753	0.690	-0.336
7. PRANJE	0.500	0.707	0.807	0.692	0.624	-0.361
8. BRISANJE	0.811	0.901	0.737	-0.877	-0.858	0.736
9. REGULIRANJE FIZIOLOŠKIH POTREBA	0.794	0.891	0.757	-0.865	-0.842	0.758
10. ODNOS PREMA OKOLINI I ČUVANJE OD OPASNOSTI	0.634	0.796	0.889	-0.807	-0.762	0.652

pridaje dovoljno važnosti.

U navedenim rezultatima prisutna je tendencija podudarnosti s rezultatima koje navodi Kancir (1984), iako je razina samostalnosti na uzorku sadašnjeg istraživanja viša, što se može objasniti višom prosječnom životnom dobi, odnosno dužim trajanjem tretmana.

4.1.3. Metrijske karakteristike po grupama zadataka unutar područja kulturno-higijenske navike

Metrijske karakteristike (Tablica 9) po grupama zadataka pokazuju dobru internu valjanost, što znači da većina čestica dobro pokriva predmet mjerenja, tj. usvajanja kulturno-higijenskih navika.

Najbolju internu valjanost postižu grupe zadataka "Brisanje", "Reguliranje fizioloških potreba" i "Odnos prema okolini i čuvanje od opasnosti", što znači da rezultati ispitanika na tim zadacima daju najbolju sliku dostignuća na području usvajanja kulturno-higijenskih navika. Najmanje koeficijente interne valjanosti imaju grupe zadataka "Uzimanje hrane" i "Oblačenje", iz čega proizlazi da se njima mjere osnovne sposobnosti koje nisu karakteristične samo za ovu vrstu ponašanja.

Koeficijenti reprezentativnosti koji se odnose na grupe zadataka pokazuju da oni (uz izuzetak "Oblačenja") dobro predstavljaju cijelo ispitivano područje. Navedene grupe zadataka osim dvije već prije spomenute ("Uzimanje hrane" i "Oblačenje") imaju relativno visoku homogenost što znači da podjednako sudjeluju u definiranju zajedničkog predmeta mjerenja.

4.2. Procjena ponašanja na području motorike

4.2.1. Metrijske karakteristike Liste za procjenu ponašanja na području motorike

Iz analize mjernih karakteristika navedenih u Tablici 10. proizlazi da je pouzdanost Liste zadovoljavajuća, ali podaci o reprezentativnosti pokazuju da uzorak čestica nije posve prikladno izabran. Podatak o homogenosti Liste upućuje na to da ona sadrži prilično velik broj čestica koje su izvan glavnog predmeta mjerenja.

Tablica 10.

Mjere pouzdanosti, reprezentativnosti i homogenosti

IMBD	.950	MSA	.620
RHO 1	.902	HOM	.630
RHO 2	.997		

4.2.2. Dostignuća ispitanika na području motoričkog razvoja

Analizom rezultata dobivenih primjenom Liste za procjenu ponašanja na području motorike (Tablica 11) može se utvrditi da između 70 i 100% ispitanika ima usvojehe oblike ponašanja navedene u prvim 50 čestica Liste. Iako to čini gotovo 50% od ukupnog broja čestica sadržanih u Listi, treba imati na umu da su njima obuhvaćeni jednostavniji oblici ponašanja koji se odnose na promjenu položaja tijela, osnovne oblike kretanja te jednostavnije oblike koordinacije oko – ruka.

Rezultati druge polovine Liste mogu se smatrati uglavnom zadovoljavajućim, jer pokazuju da je predviđene oblike ponašanja usvojilo više od 70% ispitanika. Zanimljivo je spomenuti da se kod velikog broja čestica javlja odstupanje prema višim vrijednostima, što vjerojatno proizlazi iz či-

Tablica 11.

Rezultati ispitanika po česticama za područje motorike

Broja čestica	Postotak ispitanika	Čestice koje odstupaju naniže	Čestice koje odstupaju naviše
1 – 39/39/	90 – 100		
40 – 55/16/	70 – 89	51, 54	
56 – 76/21/	50 – 69		57, 58, 64, 65, 72, 74, 76
77 – 119/43/	0 – 49	84, 87	80, 82, 83, 85, 89, 91, 105

njenice da opisano područje obuhvaća zadatke iz grube i fine motorike. Zbog toga su odstupanja prisutna uglavnom kod zadataka koji se odnose na aktivnosti iz područja grube motorike ili iz manje zahtjevnih aktivnosti iz područja fine motorike. Ovaj diskontinuitet može se pripisati unutarnjim faktorima koji determiniraju motorički razvoj djece s mentalnom retardacijom, te utjecaju sustavnog uvježbavanja.

Uvidom u Tablicu 12. može se primijetiti da je zadatke koji se odnose na uspravljanje i stajanje, hodanje i trčanje, te hvatanje i bacanje usvojila većina djece. Odstupanja se odnose samo na zadatke "Hvatanje lopte jednom rukom" te "Usmjereno vođenje lopte", čije se izvođenje zbog težine i očekuje istom pri kraju predškolskog razdoblja.

Najveći raspon u rezultatima dobiven

Tablica 12.

Rezultati ispitanika na Listi za procjenu ponašanja na području motorike – po grupama zadataka

Područje	Grupe zadataka	% ispitanika
USPRAVLJANJE I	Kontrola glave	100
	Uspravljanje	100
STAJANJE	Sjedenje i stajanje	75 – 100
HODANJE I	Hodanje	70 – 97
	Trčanje i savladavanje stepenica	60 – 90
TRČANJE		
ODRŽAVANJE	Škakanje	3 – 60
RAVNOTEŽE	Spuštanje, saginjanje, ljuljanje	40 – 80
	Tricikl, greda, kolut naprijed	40 – 80
HVATANJE I	Hvatanje	100
BACANJE	Bacanje i aktivnosti loptom	50 – 90
MANIPULIRANJE	Rad na papiru i rezanje	3 – 78
PREDMETIMA	Slagalice, sastavljanje, rastavljanje	60 – 80
	Manipuliranje (žlica, glina, siljilo)	13 – 94
GRAFOMOTORIKA		0 – 63

Tablica 13.

Mjerne karakteristike po grupama zadataka unutar područja motorike

	SCM	ITREP	ITMSA	VALIT	HOMIT	DISCRIT
1. Upravljajanje i stajanje	0.365	0.604	0.704	0.495	0.431	0.293
2. Hodanje	0.515	0.718	0.611	-0.602	-0.554	0.577
3. Trčanje i svladavanje stepenica	0.745	0.863	0.361	0.635	0.564	0.274
4. Skakanje	0.803	0.896	0.606	-0.758	-0.742	0.515
5. Spuštanje, saginjanje, ljuljanje	0.566	0.752	0.794	-0.695	-0.629	0.281
6. Tricikl, greda, kolut	0.477	0.690	0.698	-0.614	-0.571	0.373
7. Hvatanje i bacanje	0.704	0.839	0.811	0.809	0.754	-0.095
8. Papir i rezanje	0.816	0.903	0.486	-0.741	-0.707	0.578
9. Slagalice, sastavljanje, rastavljanje	0.640	0.800	0.653	0.685	0.637	0.147
10. Manipuliranje	0.855	0.925	0.624	-0.826	-0.830	0.521
11. Grafomotorika	0.579	0.761	0.328	0.452	0.457	0.011

je na zadacima skakanja, radu s papirom i manipuliranju predmetima, što je rezultat dobre distribucije zadataka u odnosu prema njihovoj težini, odnosno vremenu javljanja u razvoju predškolskog djeteta.

4.2.3 Metrijske karakteristike po grupama zadataka unutar područja motorike

Za potrebe obradbe rezultata bilo je nužno sažeti zadatke u 11 grupa za koje su i utvrđene metrijske karakteristike (Tablica 13).

Koeficijenti interne valjanosti pokazuju zadovoljavajuće vrijednosti, što znači da zadaci u dovoljnoj mjeri sudjeluju u definiranju glavnog predmeta mjerenja. Odstupanja se javljaju u grupama zadataka "Uspravljanje i stajanje" te "Grafomotorika", što se zamjećuje i kod mjera homogenosti. Ta dva područja u većoj mjeri sudjeluju u definiranju nekog drugog predmeta mjerenja. Ako se analiziraju čestice unutar tih grupa zadataka, može se utvrditi da se čestice u grupi "Uspravljanje i stajanje" javljaju u vrlo ranom razvojnog razdoblju te da čine jednu posebnu cjelinu koja je preduvjet razvoja oblika ponašanja predviđenih u ostalim grupama zadataka na području motorike.

Nasuprot tome, zadaci "Grafomotorika" javljaju se u kasnijem predškolskom razdoblju i po svoj prilici uključuju u većoj mjeri spoznajnu komponentu. Lošim mjernim karakteristikama ove grupe zadataka pridonosi čestice "Uspostavljena desnorukost, odnosno ljevorukost kod djeteta", koja se ocjenjivala kao prisutna kod velikog broja ispitanika jer se dominantnost uspostavlja ranije u razvojnog slijedu nego što je čestica u ovom slučaju uvrštena.

Koeficijenti reprezentivnosti pokazuju da područje motorike lošije predstavljaju čestice "Trčanje i svladavanje stepenica"

te ponovno "Grafomotorika", dok ostala područja imaju zadovoljavajuću reprezentativnost.

Koeficijenti diskriminativnosti za gotovo sva područja su niski, nešto bolje ispitanike diskriminiraju samo "Hodanje", "Skakanje" i "Upotreba papira i rezanje".

4.3. Procjena ponašanja na području socijalizacije

4.3.1. Metrijske karakteristike Liste za procjenu ponašanja na području socijalizacije

Interne mjerene karakteristike vrlo su blizu zadovoljavajućim. Koeficijent pouzdanosti jednak je standardnoj graničnoj vrijednosti, koeficijent reprezentativnosti pokazuje da čestice ne predstavljaju dobro univerzum ispitivanog područja, a niski koeficijenti homogenosti da čestice uz glavni, definiraju u većoj mjeri i neki drugi predmet mjerenja (vidi Tablicu 14).

Tablica 14.

Mjere pouzdanosti, reprezentativnosti i homogenosti

LMBD 6	.875	MSA	.440
RHO 1	.762	HOM	.531
RGO 2	.984		

4.3.2. Dostignuća ispitanika na području socijalizacije

Socijalizacija obuhvaća oblike ponašanja djeteta u odnosu prema odraslim osobama i drugoj djeci u skladu sa životnom dobi djeteta. Dijete postepeno usvaja društveno prihvaćene norme ophođenja i usporedno s time stječe kontrolu nad vlastitim emocija-

ma. Zadaci u Listi ne definiraju jednoznačno područje socijalizacije, kao što se vidi u Tablici 16, te se odnose na interakciju djeteta s drugim osobama i usvajanje društveno prihvatljivih oblika ponašanja.

Rezultati prikazani u Tablici 15. pokazuju da su ispitanici i na ovom području u većini slučajeva usvojili oko 50% predviđenih ponašanja. Uočljivo je odstupanje od kontinuiranog usvajanja ponašanja u skladu s težinom u drugom dijelu Liste (čestice od

42 do 96). Odstupanja prema višim vrijednostima odnose se na norme ponašanja koje djetetu nameće okolina, što se posebno odnosi na život u instituciji.

Unutar raspona rezultata navedenih za grupe zadataka nema kontinuiteta u svladavanju zadataka u skladu s njihovom težinom. To se može objasniti većim utjecajem odgojno-obrazovnog rada na razvoj određenih oblika ponašanja od utjecaja maturacije i razvojnih sposobnosti.

Tablica 15.

Rezultati ispitanika po česticama za područje socijalizacije

Broj čestica	Postotak ispitanika	Čestice kojih odstupaju naniže	Čestice koje odstupaju naviše
1 – 16/16/	90 – 100	10, 15	
17 – 28/12/	70 – 89	18	23, 24
29 – 41/13/	50 – 69	35, 37	32, 36, 39
42 – 96/55/	0 – 49		57, 58, 59, 61, 80, 81, 82, 87, 88, 90, 91, 94

Tablica 16.

Rezultati ispitanika na Listi za procjenu ponašanja na području "Socijalizacija" – po grupama zadataka

Područje	Grupe zadataka	Postotak ispitanika
KONTAKTIRANJE S ODRASLOM OSOBOM	Promatranje i fizički kontakt	70 – 100
	Reagirane na odrasle osobe	50 – 97
	Aktivan – manipulativne aktivnosti	25 – 100
IGRA I KONTAKTI S VRŠNJACIMA	Oponašanje	56 – 96
	Suradnička igra i uloge	3 – 72
	Kontakti i prijateljstvo	0 – 69
USVAJANJE NORMI PONAŠANJA UNUTAR GRUPE	Pozdravlja, zahvaljuje i ispričava se	0 – 72
	ne pravi neprilike, traži dozvolu	0 – 59
USVAJANJE NORMI PONAŠANJA U UŽOJ I ŠIROJ OKOLINI	Prisutnost neadekvatnog ponašanja	25 – 69
	Norme ponašanja u široj okolini	0 – 88

Tablica 17.

Mjerne karakteristike po grupama zadataka unutar područja socijalizacije

	SMC	ITREP	ITMSA	VALIT	HOMIT	DISCRIT
1. Promatranje i fizički kontakt	0.408	0.638	0.747	0.666	0.560	0.485
2. Reagirane na odrasle	0.446	0.667	0.718	-0.719	-0.592	-0.269
3. Aktivnost	0.697	0.835	0.587	0.843	0.771	0.786
4. Oponašanje	0.588	0.767	0.224	0.607	0.519	0.445
5. Suradnička igra i uloge	0.591	0.769	0.677	0.736	0.662	0.811
6. Kontakti i prijateljstvo	0.286	0.535	0.598	0.436	0.335	0.328
7. Pozdrav, zahvala, isprika	0.466	0.683	0.521	0.573	0.509	0.648
8. Ne pravi neprimljive, traži dozvolu	0.366	0.605	0.317	-0.433	-0.330	0.041
9. Neadekvatno ponašanje	0.358	0.599	-1.435	0.052	0.078	0.294
10. Norme ponašanja u široj okolini	0.607	0.779	-0.616	0.328	0.324	0.356

4.3.3. *Metrijske karakteristike po grupama zadataka unutar područja socijalizacije*

Iz navedenih metrijskih karakteristika pojedinačnih podgrupa (Tablica 17) vidi se da je dio zadataka ili potpuno izoliran od glavnog predmeta mjerenja ili ga definira u vrlo malo mjeri.

Najmanje reprezentativni su zadaci "Oponašanje" i "Ne pravi nepravilike". Najbolje interne mjerne karakteristike imaju grupe zadataka "Aktivnost" i "Suradnička igra i uloge". Zbog takvih mjernih svojstava Liste u cjelini i po grupama zadataka čini se opravdanim u reviziji ovog instrumenta ili doraditi grupe zadataka koje imaju bolje mjerne karakteristike ili te grupe zadataka integrirati u druga područja.

4.4. Procjena ponašanja na području spoznaje

4.4.1. *Metrijske karakteristike Liste za procjenu ponašanja na području spoznaje*

Mjerne karakteristike navedene u Tablici 18. pokazuju da Lista na zadovoljavajući način mjeri spoznajne sposobnosti djece s težom mentalnom retardacijom. Pouzdanost je veoma dobra, a isto tako reprezentativnost i homogenost.

Tablica 18.

Mjere pouzdanosti, reprezentativnosti i homogenosti			
LMBD 6	.934	MSA	.731
RHO 1	.873	HOM 1	.736
RHO 2	.996		

4.4.2. *Dostignuća ispitanika na području spoznaje*

Lista za procjenu ponašanja na području spoznaje obuhvaća zadatke koji se odnose na manipuliranje predmetima, uočavanje odnosa među predmetima, njihove funkcije i načina primjene. Razvoj sposobnosti komunikacije u ovom je razdoblju sastavni dio spoznajnog razvoja. Dobiveni rezultati na ovom području (vidi Tablicu 11) primjetljivo su slabiji od dostignuća na ostalim ispitivanim područjima. Može se uočiti da usvojena ponašanja slijede faze spoznajnog razvoja, ali s obzirom na velika odstupanja prema nižim vrijednostima može se zaključiti da je razvoj nepotpun. To osobito dolazi do izražaja u zadacima drugog dijela Liste (čestice do 48 – 100).

Takva distribucija rezultata može se vidjeti i u Tablici 20. Kod najvećeg broja ispitanika usvojena su ponašanja iz područja "Manipuliranje predmetima" koje je opisano česticama iz prvog dijela Liste. Takvo dostignuće odgovara približno djetetu bez teškoća u razvoju od 2. do 3 godine životne dobi.

Zanimljivo je pripomenuti da u istraživanju "Evaluacija programa za odgojno obrazovni rad s umjereno, teže i teško mentalno retardiranom djecom do 10 godina starosti" u području spoznaje nisu bili uključeni zadaci iz komunikacije, odnosno razvoja govora, nego su to bila dva posebna područja. Na području "Razvoja govora", kao što je uvodno navedeno, postignuti su mnogo slabiji rezultati nego na području spoznaje.

Takvi rezultati podudaraju se uglavnom s rezultatima dobivenim u ovom istraživanju, obzirom na to da je uspješnost ispitanika na području "Razumijevanje i upotreba složenih oblika glasovnog govora"

Tablica 19.

Rezultati ispitanika po česticama za područje spoznaje

Broj čestica	Postotak ispitanika	Čestice koje odstupaju naniže	Čestice koje odstupaju naviše
1 – 10/10/	iznad 90	4	
11 – 24/14/	60 – 89	18, 22	23
22 – 47/26/	30 – 59	31, 32, 35, 44	41
48 – 74/27	10 – 30	48, 52, 54, 56, 67, 58, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 71	55, 60, 63
75 – 100/25/	0 – 10		93

Tablica 20.

Rezultati ispitanika na Listi za procjenu ponašanja na području "Spoznaja" – po grupama zadataka

Područja	Grupe zadataka	% ispitanika
MANIPULIRANJE PREDMETIMA	Interes za okolinu i predmete Manipuliranje	90 – 100 30 – 94
IMENOVANJE PREDMETA, OSO- BA I RADNJI	Razvoj govora (od glasa do slogova) Osnovni pojmovi o sebi i najbližoj okolini Imenovanje predmeta i radnji, brojevi i slova	38 – 97 0 – 50 0 – 31
RAZUMIJEVANJE VERBALNIH NA- LOGA I REAGIRA- NJE NA NJIH	Izvršavanje zahtjeva I. Nalozi, odgovori i pokazivanje	25 – 88 3 – 88
RAZUMIJEVANJE I UPOTREBA SLO- ŽENIH OBLIKA GLASOVNOG GOVORA	Jednostavna pitanja, suprotnosti Izvršavanje zahtjeva II. Razvoj rečenice, opisivanje, prepričavanje	0 – 13 0 – 25 0 – 63
CRTANJE		0 – 84

znatno niža od uspješnosti u ostalim grupama zadataka.

4.4.3. Metrijske karakteristike po grupama zadataka unutar područja spoznaje

Sažimanje čestica u području "Manipuliranje predmetima" izvršeno je za potrebe obradbe podataka, te su interna mjerna

svojstva izračunata za 10 grupa zadataka.

Najbolja mjerna svojstva (Tablica 21) imaju područja "Manipuliranje predmetima" i "Izvršavanje zahtjeva II". Ostala područja pokazuju također dobre mjerne karakteristike, uz izuzetak područja "Jednostavna pitanja" i "Poznavanje šire okoline".

Tablica 21.

Metrijske karakteristike po grupama zadataka unutar područja spoznaje

	SMC	ITREP	ITMSA	VALIT	HOMIT	DISCRIT
1. Manipuliranje predmetima	0.774	0.880	0.810	-0.896	-0.850	0.679
2. Razvoj govora	0.603	0.776	0.829	-0.798	-0.714	0.686
3. Pojam o sebi i najbližjoj okolini	0.177	0.420	0.845	-0.418	-0.343	0.568
4. Imenovanje, brojevi i slova	0.397	0.630	0.822	0.639	0.561	-0.240
5. Izvršavanje zahtjeva I.	0.599	0.774	0.725	-0.720	-0.648	0.713
6. Izvršavanje zahtjeva II.	0.829	0.910	0.697	0.859	0.836	-0.562
7. Jednostavna pitanja	0.180	0.424	0.224	-0.185	-0.103	0.444
8. Zbrajanje i govor	0.148	0.385	-0.275	-0.153	-0.122	0.335
9. Razvoj rečenice	0.763	0.873	0.474	-0.668	-0.681	0.375
10. Crtanje	0.520	0.721	0.824	-0.713	-0.632	0.771

5. ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je primjena Liste za procjenu ponašanja omogućila uvid u razinu dostignuća djece s težom mentalnom retardacijom predškolske dobi. Analiza rezultata po pojedinom području ukazuje na određene specifičnosti u razvoju ove djece koje proizlaze iz vrste i težine prisutnog oštećenja, ali su i pod određenim utjecajem odgojno-obrazovnog, odnosno rehabilitacijskog procesa. U ovom istraživanju mogla se je utvrditi nešto viša razina funkcioniranja djece nego u prethodnom, u u rodnom dijelu ovog rada navedenog istraživanja (Hirmilek, 1984). Ovakav rezultat mogao bi se pripisati za 2 godine višoj prosječnoj životnoj dobi ispitanika ovog istraživanja, ali s obzirom na to da je riječ o selekcioniranom uzorku, i to na osnovi nepoželjnih karakteristika

koje uvelike otežavaju i usporavaju stjecanje znanja, dobiveni rezultat pripisujemo primjetnom povećanju kvalitete tretmana u ustanovama za rehabilitaciju djece s težom mentalnom retardacijom predškolske dobi.

Interne mjerne karakteristike Lista za procjenu ponašanja na području motorike, kulturno-higijenskih navika, spoznaje i socijalizacije uglavnom su zadovoljavajuće. Najslabija mjerna svojstva ima Lista za procjenu ponašanja na području socijalizacije te binju novim istraživanjima trebalo doraditi. Listu za procjenu ponašanja na području motorike bilo bi dobro sažeti na čestice iz područja "Hodanje", "Skakanje" i "Upotreba papira i rezanje" s obzirom na to da ove grupe zadataka najbolje diskriminiraju ispitanike.

LITERATURA

1. BACH, H.: *Padagogik der Heistigbehinderten*, Carl Marhold Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1979.
2. BAJRAKTAREVIĆ, A.: *Evalucija ček-liste za procjenu socijalizacije u skupini umjereno, teže i teško mentalno retardirane djece predškolske dobi*, Diplomski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
3. HIRMILEK, T.: *Komparacija dostignuća mentalno retardirane djece na ranim razvojnim područjima s njihovim spoznajnim sposobnostima*, Diplomski rad, Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
4. KANCIR, I.: *Kulturno-higijenske navike umjereno, teže i teško mentalno retardirane djece predškolske dobi*, Diplomski rad, Fakulteta za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
5. KOLSTOE, O. P.: *Teaching educable mentally retarded children*, New York, Holt, Rinehart & Winston, 1976.
6. MOMIROVIĆ, K.; GREDELJ, M.: *Primjena elektroničkih računala u određivanju metrijskih karakteristika i izračunavanju testovnih rezultata*, Društvo psihologa Hrvatske, Zagreb, 1980.
7. MOMIROVIĆ, K.; PROT, F.: *RTT7 G. Biblioteka programa SRCE GENS – MACRO.*, Sveučilišni računski centar, Zagreb, 1985.

8. PAVIČIĆ, S.: Motorički razvoj umjereno, teže i teško mentalno retardirane djece predškolske dobi, Diplomski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985.
9. PAVLOVIĆ, B.: Evaluacija ček-liste za procjenu govora u skupini umjereno, teže i teško mentalno retardirane djece predškolske dobi, Diplomski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985.
10. SNELL, E. M.; RENZAGLIA, A. M.: Moderate, Severe, and Profound Handicaps; u: Haring, N. G. ed, Exceptional Children and Youth, Charles E. Merrill, Publishing Co., Ohio, 1982.
11. STEPHENS, W. E.: Equivalence formation by retarded and nonretarded children at different mental ages, American Journal of Mental Deficiency, 1972, 77, 311-313;
12. VLAISAVLJEVIĆ, S.: Spoznajno funkcioniranje umjereno, teže i teško mentalno retardirane djece predškolske dobi, Diplomski rad, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.

BEHAVIORAL ESTIMATION IN SEVERELY MENTALLY RETARDED PRESCHOOL CHILDREN¹

Summary

Thirty severely mentally retarded preschool children, showing undesired ways of behavior were tested on the List for estimating behavioral and cognitive developmental level as well as socialisation and cultural-hygienic habits. The level of independence is a little bit higher than the one estimated in earlier investigation (Hirmilek, 1984). This can be regarded as a result of program structural in a better way and of higher quality of work in institutions for rehabilitation of severely mentally retarded preschool children.

¹This paper is part of a subproject: "Evaluation of selective programs for transforming undesired and insufficient ways of behavior in children and youth with developmental difficulties", which is carried out at the Institute for defectology, Faculty of defectology, University of Zagreb.